

WENZEL GUSZTÁV ÉS A MAGYAR JOGI KOMPARATISZTIKA KEZDETEI

A tanulmány egy rövid elméleti és tudománytörténeti bevezetés után, amely főleg a jog-összehasonlító módszer magyarországi megjelenésére koncentrál, főleg Wenzel Gusztávval, mint a magyar jogi komparatiztika egyik legelső elméleti képviselőjével foglalkozik. Wenzel ugyanakkor más területeken is jelentőset alkotott – ez különösen igaz az egyetemes jogtörténetre és gazdaságtörténetre. Az ő pályafutása klasszikus tudományos karriernek tekinthető – tulajdonképpen egész életében oktatott és aktívan részt vett az MTA életében is. Wenzel néhány éves bécsi kitérő után, a neoabszolutizmus idején került a pesti jogi karra, de a dualizmus idején egy ideig már dékánja volt, sőt az egyetem rektori posztját is betöltötte néhány éven át. A több tanítványt felnevelő professzor a Savigny-féle történeti-jogi iskola követője volt. Jelentősége abban rejlik, hogy írásaiban nemcsak alkalmazta a jog-összehasonlító módszert, hanem megpróbálta azt elméletileg is körüljárni, illetve megalapozni. Ebben úttörő szerepet játszott a korabeli magyar jogi gondolkodásban.

KULCSSZAVAK:

**a 19. század, egyetemes jogtörténet, összehasonlító jogtudomány és módszer,
MTA, pesti egyetem**

• • • • •

Bár az összehasonlító módszer érthető módon nagyon régóta jelen van a tudományban, a jogtudományon belül csak a hosszú 19. században kezdte elnyerni azt a formát, amelyet most is ismerünk.¹ Tény ugyanakkor, hogy egyes szerzők az állam- és jogtudományi összehasonlítás elemeit már Platón műveiben vélik felfedezni, de az is igaz, hogy a tudatos jogi komparatiztika intézményi háttere csak a 19. század második harmadában alakult ki. Párizsban alakult meg 1869-ben a *Société de législation comparée*, amely a mai napig a legrégebbi jog-összehasonlító tudós társaságnak tekinthető. Az új szakma első nemzetközi (mondhatni világ-) kongresszusára pedig 1900-ban került sor, szintén Párizsban.²

- 1 Az egyik legnehezebben eldöntendő alapkérdés ugyanakkor az, hogy itt egy önálló tudományággal állunk-e szemben, vagy csak egy módszerrel van dolgunk. Erről lásd: FEKETE Balázs: *A modern jogösszehasonlítás paradigmái. Kísérlet a jogösszehasonlítás történetének új értelmezésére*, Gondolat, Budapest, 2011, 165.
- 2 VIKTOR KNAPP: *Velké právní systémy. Úvod do srovnávací právní vědy*, C. H. Beck, Praha, 1996, 8–9.

Mindez nem jelenti azt, hogy a 19. század első felében ne lehetne rábukkanni a formálódó összehasonlító jogtudomány bizonyos elemeire és művelőire. Az élet többi területéhez hasonlóan itt is a nyugat-európai nagyhatalmak és azok tudományos körei játszottak vezető szerepet. Mint sok más területen, úgy a komparatiztika megalapozásában is a franciák, a németek és az angolok játszották a vezető szerepet. Az összehasonlító jog mint önálló tudomány körülbástyázásában főleg a mindig is nagy kodifikációs potenciállal rendelkező franciák szerepe volt a meghatározó.³

A reformkori Magyarországon viszonylag korán jelent meg affinitás az összehasonlító jogtudományi kutatások iránt. Az akkori Magyarország több szempontból érdekes helyzetben volt – egyrészt nem rendelkezett nagyhatalmi státussal, sőt, igazi szuverenitással sem, másrészt viszont a Habsburg Birodalom keretein belül sikerült megőriznie nagyfokú politikai autonómiáját és jogrendszerének homogén nemzeti jellegét. Sőt, saját jogi-jogászi önállósága mélyen beépült a nemzeti identitásba, amelyre a magyar „jogász nemzet” mindig is büszke volt. Erre utalnak azok a gyakori hivatkozások a „nemzet jogi géniuszára”, amelyekkel egészen a 20. század közepéig lehetett találkozni a közjogi szakirodalomban.

Közismert, hogy Magyarország saját jogi autonómiája már évszázadok óta fontos védelmi eszköz a Bécsből érkező abszolutista törekvésekkel szemben, tehát komoly politikumnak számított ebben a korban. Mint egy ilyen sajátos nemzeti-történeti képződmény viszont nem nagyon volt képes komolyabb hatást kifejteni az ország határain kívül,⁴ amire egyébként a geopolitikai gyengeség és a gyarmatosító ambíciók (és egyben lehetőségek) hiánya is predestinálta. A helyzet csak a 19. század utolsó harmadában kezdett megváltozni, amikor Magyarország az Osztrák–Magyar Monarchia révén egy európai nagyhatalom fontos, már-már egyenrangú elemévé vált, amely a külpolitikára is hatást tudott gyakorolni, különösen balkáni vonatkozásokban. Ez azért fontos, mert az utóbb említett térségben a század utolsó harmadában komoly államépítő munka zajlott, amely során külföldi jogi hatások is érvényesültek.

A magyar jog hatása kifelé ennek ellenére korlátozott maradt.⁵ Magyarországon a jogi komparatiztika módszerei és eredményei inkább befelé voltak érdekesekek, hiszen az ország nagyon hosszú és komoly modernizációs folyamaton ment keresztül. Ez különösen igaz a 19. század középső harmadára, amely nagyjából a reformkorral és a neoabszolutizmussal azonos. Az 1848 előtti Magyarország jogrendszere ugyanis meglehetősen elavult volt, és csak egyre nehezebben tudott reagálni az új kor kihívásaira.

Szerencsére az akkori reformnemzedék legjobbjai tisztában voltak ezzel, és az 1830-as évektől kezdve próbáltak is cselekedni. Ebben a cselekvési programban pedig igyekeztek fi-

3 FEKETE Balázs: *i. m.*, 82–87.

4 Ebbe természetesen nem értendők bele az akkori társországok – Horvátország és Szlavónia, Erdély, illetve a határvidékek.

5 A magyar jogi megoldások a balkáni államépítés során mint potenciális minta csak nehezen juthattak szerephez – nem utolsósorban azért, mert a nem írott, nem chartális történelmi alkotmányt, vagy a nem létező polgári törvénykönyvet a jogátültetés során csak nagyon nehezen lehet megragadni és lemásolni. Más kérdés, hogy Kállay Béni és Thallóczy fontos szerepet játszottak a bosnyák és albán nemzetépítésben, és voltak jogi javaslatok is.

gyelembé venni a modernnek tekintett külföldi mintákat is. Ez teremtette meg először a kedvező táptalajt az összehasonlító jogi módszer és szemlélet magyarországi megjelenése számára. A témával sokat foglalkozó Szabó Imre akadémikus a következőket írta erről: „Az összehasonlító jog eszméje Magyarországra a múlt század harmincas-nyolcvanas éveiben vonult be, nem egy szerzőnél szinte öntudatlanul. Az említett évtizedekben kibontakozó az a hatalmas reformmozgalom, amely Magyarországnak feudálisból polgári rendszerű állammá való fejlesztését tűzte ki célul, elsőrendű feladatként jelölte meg a fennálló feudális jogrendszer gyökeres átalakítását; e tekintetben, miként általában is, példaként és tanulságokért nyilvánvalóan a fejlettebb, már a fejlődés polgári szakaszába került országok jogrendszereihez fordult... A kor legjobb politikusai és jogászai ezért behatóan tanulmányozták a különböző nyugati, haladottabb jogrendszereket s összehasonlították azok intézményeit mind a magyar joggal, mind az esedékes változtatások terveivel. A legmesszebb ment ez a munka a büntetőjog és a büntetőeljárás tekintetében.”⁶

Jellemző, hogy az első jogterületek, amelyek figyelembe próbálták venni a külföldi megoldásokat és az onnan jövő új eszméket, egyrészt a büntetőjog volt, amely mindig is egy nagyon érzékeny területnek számított, valamint a gazdasági fejlődést szolgáló új modern területek – azaz a váltó- és hiteltörvények, bányajog stb. Wenzel Gusztáv ezt a következőképpen foglalta össze egyik legfontosabb jog-összehasonlító művében: „Törvényhozásunk legelől az 1839/40-ki országgyűlésen ezen álláspontnak mai elégtelenségét átlátván, először a váltó- és hiteltörvények megállapításában, azután a büntető törvénykönyv, s az 1844-ki országgyűlés alatt a bányatörvény előkészítésében kezdte követni a tudomány és az európai államok és nemzetek általános tapasztalatának útmutatását.”⁷

Szabó Imre a fent már idézett írásában megjegyezte, hogy az akkori politikai és szellemi-jogászai elit legnagyobb alakjai nyitottak voltak a komparatiztika eredményeinek befogadására és felhasználására.⁸ Ugyanakkor azt is észrevette, hogy a reformkorban „...az összehasonlító jogtudomány e gyakorlati művelésétől a pesti egyetem jogi karának, illetőleg a jogakadémiaknak tanárai távol tartották magukat, aminthogy nem működtek közre a büntetőjogi és egyéb kodifikatórius munkálatokban sem. Ezek az intézmények, elsősorban az osztrák kormányzat feudális-reakciós kultúrpolitikája folytán, nem mertek vagy érdemben nem tudtak kellőképpen részt venni a kor nagy reform-mozgalmában, sőt a jogtudományos fejlesztésében sem jártak az élen; így az összehasonlító jogtudomány is valójában katedrán kívül volt kénytelen kibontakozni.”⁹

Ez a megállapítás helyesnek tűnik, még akkor is, ha nehéz megmondani, hogy mi volt ennek a jogi kari tartózkodásnak a valódi oka. De ez most itt nem is a legfontosabb kérdés. Sokkal izgalmasabb kérdés az, hogy végül ki volt az a tudós jogtanár, aki az összehasonlító

6 SZABÓ Imre: *Az összehasonlító jog Magyarországon* = Szabó Imre: *Szocialista jogelmélet – népi demokratikus jog*, KJK, Budapest, 1967, 197–198.

7 WENZEL Gusztáv: *Az összehasonlító jogtudomány és a magyar magánjog*, MTA Könyvkiadó-hivatala, Budapest, 1876, 6.

8 Szabó különösen kiemelte ebben a tekintetben Szalay Lászlót, Eötvös Józsefet, Lukács Móricot, Szemere Bertalant és Trefort Ágostont. Lásd: SZABÓ Imre: *i. m.*, 199.

9 *Uo.*, 199.

módszert az elsők között nemcsak megpróbálta, hanem tartósan be is tudta vinni a jogi kari oktatásba és az intézményesített egyetemi kutatásokba.¹⁰ Aligha vitás, hogy a pesti jogi karon ezt a szerepet a katedratudósok közül Pauler Tivadar¹¹ mellett Wenzel Gusztáv jogtörténész és magánjogász töltötte be, aki addig is érdekes életpályát tudhatott magáénak.

A szakirodalom szerint „...az összehasonlító jogtudomány 1848-ban megkezdte útját ahhoz, hogy katedratudománnyá váljék. A forradalom idején készült és annak törekvéseit is kifejező jogi felsőoktatási reform-javaslatban már megtalálható az összehasonlító jogtudomány, mint tantárgy; igaz, hogy jellege és tartalma kétséges lehetett, mert azzal a megjegyzéssel veték fel a programba, hogy oktatását esetleg helyesbítheti a jogbölcselet... E szoros kapcsolat arra mutat, hogy az összehasonlító jogot ekkortájt – a korábban kifejtett akadémiai álláspontnak megfelelően – a jogbölcselet egy variánsának, azaz a tételes jog bölcseletének előtanaként fogták fel. Az összehasonlító jogtudomány a forradalom bukása után is megmaradt előadási tárgynak a pesti jogi karon, de előadója Wenzel Gusztáv jogtörténész volt, ami bizonyára azzal járt, hogy a tematikája eltolódott az összehasonlító jogtörténet irányában. A hivatalos elismerés azonban nem volt teljes és nem is tartott sokáig; az összehasonlító jog ugyanis vizsgatárggyá sohasem lett...”¹²

Wenzel Gusztáv (1812–1891) apja a császári és királyi hadsereg huszártisztje volt, aki különböző helyeken szolgált. Gusztáv fia az alsóluzsikai Lukauban született, de gyerekkorának jelentős részét Észak-Itáliában töltötte. A középfokú tanulmányait is Milánóban kezdte egy katonaiskolában, majd a veronai gimnáziumban és Salzburgban folytatta azokat. Ezzel valószínűleg összefügg Wenzel nyelvi felkészültsége, amely oly fontos a komoly komparatistikai kutatások végzése során. A Wenzel rövid életrajzát közreadó dédunoka, Bertényi Iván történészprofesszor a nyelvi kérdést a következőképpen összegezte: „Iskoláit Veronában, Milánóban, Salzburgban, Veszprémben és Vácott végezte, így édesapja garnizonjait követve a soknemzetiségű Habsburg Monarchiában használatos fontosabb nyelveket már fiatalon elsajátította.”¹³

A későbbi pályafutás szempontjából valószínűleg nem mellékes szempont ugyanakkor az, hogy a középiskolát végül már Magyarországon fejezte be – itt járt ugyanis a veszprémi és váci gimnáziumba.¹⁴ A jogot is részben itt hallgatta, mert a jogi pályára a fiatal Wenzel két helyen készült – Bécsben és Pest-Budán. A jogtudományi doktori oklevelet az utóbb említett intézmény állította ki számára 1835-ben, és egy évvel később Pesten tette le az ügyvédi vizsgát is. Az aktív oktatással először József nádor Sándor fiának nevelőjeként került kapcsolatba, de a fiú korai halála miatt ez a szakasz nem tartott sokáig. A fiatal jogtudós helyettesítő tanárként ezután a pesti bölcsészkarra került, ahol a történelem tanszéken oktatott. Ér-

10 Az akadémiai vonalon némileg más volt a helyzet, mert itt az első ilyen kutatások már az 1848 előtti időszakban is felbukkantak. Erről részletesebben lásd megint Szabó Imre az előzőekben már idézett művét, főleg annak 200–201. oldalait.

11 Pauler Tivadar előbb Zágrábban, majd a győri jogakadémián tanított.

12 SZABÓ Imre: *i. m.*, 201. Szabó Imre ezen megállapításoknál főleg a következő műre támaszkodott: ECKHART Ferenc: *A Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem története. II. kötet. A jog- és államtudományi kar története*, Budapest, 1936, 383.

13 BERTÉNYI IVÁN: *Wenzel Gusztáv = Évfordulóink a műszaki és természettudományokban*, Budapest, 1987, 112.

14 Erről lásd: http://mult-kor.hu/20090530_wenzel_gusztav_1.

dekes, hogy a későbbi neves jogtudós és egyben történész fiatalkorában a természettudományok iránt is intenzíven érdeklődött. Pesten emiatt megpályázta a természettani tanszéket, de végül nem ő, hanem Jedlik Ányos nyerte el az állást.¹⁵ Miután a történelem tanszékre is végül másvalaki került, Wenzel Bécsbe távozott, ahol az 1839 és 1848 közötti években a bécsi Theresianumban magyar történelmet, közjogot, bányajogot és statisztikát tanított. 1844-től kezdve pedig a tanítás mellett bányajogi szakértő is lett az udvari kamaránál. Több cikke is megjelent osztrák folyóiratokban.¹⁶

1849-ben és 1850-ben Wenzel már a bécsi egyetemen a jogtörténet, illetve a bányá- és tengerészeti jog tanára volt. A Bach-abszolútizmus éveiben innen került vissza Pestre, ahol a jogi karon egészen 1891-ben bekövetkezett haláláig tanított. Itt nemcsak a jogtörténetre fókuszált, hanem idővel ő lett a magánjog nyilvános rendes tanára. 1869 és 1870 között Wenzel két ízben a jogi kar dékánja volt. 1866-ban még a rektori tisztelet is betöltötte a pesti egyetemen.¹⁷

A fenti életrajzi adatokból több fontos dolog, illetve mozzanat olvasható ki. Annak ellenére, hogy Wenzel az egyetemi oktatói pályafutását a pesti egyetemen kezdte meg helyettesítő oktatóként, fiatalkorában végül is nem itt, hanem a birodalmi Bécsben szocializálódott, ott vált először tudóssá. Pest-Budára a nehéz években tért vissza, a szabadságharc leverése után. A korábban már idézett dédunoka a következőképpen foglalja össze az akkori hozzáállását: „Nagy feltűnést keltett, hogy a szabadságharc bukása után – bár az osztrák jogot és a bányajogot németül adta elő – magyar magánjogi és összehasonlító jogtudományi óráit magyarul tartotta. A német birodalmi jogtörténet helyett ő honosította hazánkban az egyetemes (európai) jogtörténet oktatását. Elméletileg az akkoriban modernnek számító, legmagasabb szinten Savigny által képviselt történeti-jogi iskola követője volt.”¹⁸

Nemcsak a kezdeti, hanem a későbbi tanári portfóliója is nagyon széles volt, hiszen Wenzel munkássága eleve két tudományágat érintett – a jogot és a történelmet. A jog- és a történettudomány közti ingadozását szellemesen ragadta meg a korábbi professzora, majd tanártársa halála alkalmából elmondott búcsúbeszédében Vécsey Tamás, a pesti jogi kar 19. század végi dékánja: „A történelemben szeretted azt, ami jog, a jogban imádtad azt, ami magyar, s olasz hévvel, a huszártiszt fiához méltó bátorsággal tanítottál a nemzeti jogért lelkesedni ezreket akkor, mikor a kevély idegen kódex hódítólag vonult le Dévénytől Orsováig. Tanszéked volt a magyar jog fellegvére...”¹⁹

Ezekből az adatokból is látszik tehát, hogy a pesti jogi kar oktatójaként Wenzel teljesen azonosult a magyar jogi hagyományokkal és jogtudományi örökséggel, ugyanakkor olyan tárgyakat is tanított, amelyek több vonatkozásban túlléptek a magyar nemzeti kereteken. Egyébként a jogon belüli érdeklődése is imponálóan széles körű volt – az egyetemes és ma-

15 BERTÉNYI Iván: *i. m.*, 112. Bertényi szerint a természettudományi érdeklődés nem volt csupán pillanatnyi felhangolás, hanem Wenzel egész életében érdeklődött a természettudományi kérdések iránt és el is járt az ilyen tematikájú előadásokra. Részt vett a Természettudományi Társulat munkájában és eljárta a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók vándorgyűléseire is.

16 *Uo.*, 112.

17 *Uo.*, 112.

18 *Uo.*, 112.

19 Wenzel Gusztáv, *Jogtudományi Közlöny*, 26(1891)/48, 381.

gyar jogtörténetétől kezdődően a tengerészeti jogon és bányajogon keresztül egészen a magánjogig bezárólag nagyon nagy területeket ölelt fel. A történelmen belül leginkább a gazdaságtörténetet vizsgálta. Elévülhetetlen érdemeket szerzett a régi források kiadásában is.

Tudományos munkásságát és oktatói tevékenységét a tudóstársadalom nemcsak különböző testületi tagságokkal díjazta, hanem 1879-ben, negyvenéves tanári jubileumán a királytól nemességet is kapott. Az akadémiai karrierje egyébként már nagyon korán elkezdődött, mert 1846-tól a Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd 1858-tól kezdve rendes tagja volt. 1889-ben pedig, amikor az idős professzor nyugdíjba vonult, a főrendiház örökös tagjának nevezték ki.²⁰ A korszak több komparatiztikai érdeklődésű tudásával ellentétben Wenzel aktívan nem politizált, azaz nem volt országgyűlési képviselő, miniszter vagy hasonló tisztség betöltője. Aktív pályafutása az egyetemhez és az akadémiai körökhöz kötődött. Wenzel szakmai érdeklődésének szélessége, amely magában foglalta a történelmi szemléletet, a hatályos (magán)jogi érdeklődést és a gazdaságtörténeti megalapozást, azért is érdekes, mert egyik jog-összehasonlító elméleti írásában ő maga is külön kiemelte a sokoldalúság fontosságát a tudományban: „A tudományoknak újabb története azt tanúsítja, hogy az összehasonlító módszernek használata által egyes tudományok óriási haladást tettek... Szabadjon e tekintetben az összehasonlító boncztanra, az összehasonlító élettanra (physiologia), az összehasonlító földrajzra, az összehasonlító nyelvtudományra stb. hivatkoznom. S nem kevésbé tény, az, hogy az u.n. pozitív tudományokban, milyenek a legtágabb értelemben vett történelem, a statistika stb., az az összehasonlító rendszernek alkalmaztatása szintén a legfontosabb adatok és igazságok megismeréséhez vezetett, melyek a nemzetgazdaság, a pénzügytudomány, a közönséges és magas politika stb. téren nem ritkán a leggeniálisabb kombinációk és conceptiók lettek biztos alapja.”²¹

Egyik legelső összehasonlító jogtudományi előadását Wenzel Gusztáv 1850. november 25-én tartotta meg a Magyar Tudományos Akadémia úgynevezett kisülésén. Erről az előadásról egy feljegyzés készült, amely a Magyar Akadémiai Értesítőben még ugyanabban az évben jelent meg.²² Ezen elméleti és módszertani jellegű írás a legelső ilyen jellegű írások, illetve összefoglalók közé tartozik a magyar jogtudományban.

Wenzel az akadémiai előadásban megpróbálta összefoglalni az összehasonlító jogtudomány előtörténetét, illetve azokat a tényezőket, amelyek a létrejöttét egyáltalán lehetővé tették. Abból indult ki, hogy korábban az összehasonlító vizsgálódásoknak tulajdonképpen nem volt létjogosultságuk, mert „...minden népnek külön nemzeti és vallásos elveken alapuló jogélete volt...” és emiatt e tudománynak hiányzott a legszükségesebb feltétele. Közös vizsgálati szempontok sem nagyon voltak.²³ Az ókori görög örökséget Wenzel inkább csak a „státustudományok” (azaz az államtudomány) szempontjából tartja érdekesnek, de az összehasonlító jogtudomány ez által csak keveset nyerhetett.

20 BERTÉNYI Iván: *i. m.*, 113.

21 WENZEL Gusztáv: *Az összehasonlító jogtudomány és a magyar magánjog*, MTA Könyvkiadó-hivatala, Budapest, 1876., 23–24.

22 Lásd: *Magyar Akadémiai Értesítő*, 10(1850. november), 292–296.

23 *Uo.*, 293.

Ezzel szemben az előadó jóval izgalmasabbnak tartotta a rómaiak, illetve az egész Római Birodalom jogi örökségét, amely „...részint közvetlen, részint közvetve a 'későbbi kor' minden nemzeti, jogrendszerére és törvényhozásaira mély befolyást gyakorolt, s ez által az összehasonlítható jogtudománynak mindeddig legbiztosabb tudományos alapjává lön.”²⁴ Mindez annak ellenére, hogy a birodalom felbomlása után az egyes népek jogfejlődése és kultúrája más-más irányban indult el.

A középkor legfontosabb hozadékát a téma szempontjából Wenzel a *ius canonicum*, azaz a kánonjog megszületésében látta. Szerinte ennek olyan tekintélye volt annak idején, hogy ez a keresztény népek esetében nemcsak az egyházi életben, hanem a világi jogkérdésekben is szerephez jutott. A kánonjog jelentőségét ugyan némileg viszonylagossá tette azon tény, hogy a reformáció megdöntötte a tekintélyét a világi kérdésekben, de mint örökség akkor is fontos maradt.²⁵

Az összehasonlítható jogtudomány vizsgálati tárgyának (azaz az összehasonlítható joganyag) kialakulása szempontjából a következő fontos állomásnak a francia befolyás tekinthető, amely különösen a vesztfáliai békekötés után érvényesült Európában. Ettől a francia műveltségi hatástól „...a különféle státusok jogrendszerei és törvényhozásai sem maradtak mentesek... A francia befolyás feltűnik főképp a 'codificationalis' irányban, mely a 'múlt század' közepe óta lett nevezetes, jogéletben és jogtudományban.”²⁶

Wenzel más jelentős hatásokról sem feledkezik meg. Ez különösen igaz az angolokra: „...miután Angolországban az egész világot átölelő hatalma a 'korunk' öntudatában és meggyőződésében gyökerezett legfőbb jogelveket, p. o. a 'személyi jog' elismerését és elsajátíthatatlanságát, a 'tulajdonjognak szentségét' stb. *practicus* úton az egész földön, és pedig nem siker nélkül általános érvényességre emelni, és nekik a győzedelmet kivívni törekszik...”²⁷ A kialakulóban lévő komparatiztikára hatást gyakorló tényezők közül Wenzel közvetlenül megemlékezik Montesquieu munkásságáról, valamint a német jogtörténeti iskola és Hegel tanainak a hatásáról is.²⁸

Wenzel szerint a jogtudomány vonatkozásában „...a tudományos tárgyalásra nézve a bölcsészeti, történeti és dogmaticus; továbbá az egyes jogokat külön tekintő, és az összehasonlítható rendszert különböztetjük meg.”²⁹ Az összehasonlítható jogtudomány szerinte mindenekelőtt a jogéletet veszi szemügyre, úgy ahogyan az magában és az egyes államokban, illetve nemzeti kultúrákon belül kifejlődött. Mindig kettős szempontrendszert érvényesít, nevezetesen azt, hogy mi ezekben a megvizsgált rendszerekben az egyetemes érvényű, és mi tekinthető különösnek. Nagy figyelmet fordított a keletkezett jogrendszerekre és a törvényhozásokra, illetve vizsgálta az egyes jogintézményeket és jogviszonyokat, amelyek az egyes államokban és népeknél kialakultak a történelem folyamán.³⁰

24 Uo., 293.

25 Uo., 294.

26 Uo., 294.

27 Uo., 294.

28 Uo., 294.

29 Uo., 295.

30 Uo., 295.

Wenzel ebben a korai komparatiztikai írásában még nem használta a komparatiztika kifejezést (egyébként később sem nagyon) és példái mindig az európai kultúrkörhöz kötődnek, ami érthető is a korabeli viszonyok közepette. Nagyon fontos, hogy szerinte „...a magasabb értelemben összehasonlítás önálló jogtudományi rendszernek alapját teheti...”³¹ azaz tulajdonképpen az önálló összehasonlító jogtudomány mellett teszi le a voksát.

Ez a hozzáállás azonban nála nem teljesen következetes, ami főleg a későbbi írásokból következik. Ezekben néha összehasonlító jogtudományról, néha pedig a jog-összehasonlító módszer jogtudományi alkalmazásáról beszél. 1876-ban a következőképpen nyilatkozott erről egyik fontos (lentebb ismertetendő) írásában: „Különböztetendő még, hogy az összehasonlító jogtudomány, mely a jogtudományra alkalmaztatott összehasonlító módszernek közvetlen eredménye, korunk általános kulturájának egyik postulatuma; s hogy művelése a tudomány mai embereinek már kikerülhetetlen feladata lett.”³² Ugyanakkor éppen az előbb idézett munkában következő mondat is megtalálható: „Ma célom konkrét. Mert nem általán véve az összehasonlító jogtudományról; hanem az összehasonlító módszernek hazai jogunk tanulmányozásánál nagy hasznáról és jelentőségéről kívánok szólni.”³³

Erre a következetlenségre hívta fel a figyelmet a témával behatóbban foglalkozó Fekete Balázs is. Fekete szerint ennek több oka lehet, de a legvalószínűbb az, hogy maga Wenzel is bizonytalan volt a jogi komparatiztika egyik örökzöld kérdésében, amely úgy hangzik, hogy valóban tudomány-e a jog-összehasonlítás, vagy inkább a jogtudományi módszerek egyikének tekintendő.³⁴ Az idézett szerző szerint ezt az ellentmondást Wenzel csak az egyik 1877. évi írásában oldotta fel, amelyben a jog-összehasonlítást már kifejezetten önálló tudománynak tekintette.³⁵

Az egyik legnagyobb terjedelmű elméleti és módszertani írást a jog-összehasonlító tudományról Wenzel Gusztáv 1876-ban *Az összehasonlító jogtudomány és a magyar magánjog* címen tette közzé, mégpedig ahogyan az közvetve a munka elnevezéséből is kiderül, a magyar magánjog fejlődése és kodifikációja apropóján. Wenzel ugyanis mindig is fontosnak tartotta a jogban a gyakorlati kutatások és az elméleti eszmefuttatások közötti szintézis-teremtést.³⁶ Fekete Balázs szerint ezen előadás tekinthető szimbolikus értelemben a magyar jog-összehasonlítás első születésnapjának, mert a szerző ebben a munkában nemcsak „...a külföldi eredmények bemutatására és összegzésére törekedett, hanem azokat a magyar jogfejlődés kérdésével összevetve és így önálló problémákat vizsgálva bővítette.”³⁷

31 Uo., 296.

32 WENZEL Gusztáv: *Az összehasonlító jogtudomány és a magyar magánjog*, MTA Könyvkiadó-hivatala, Budapest, 1876, 27.

33 Uo., 22.

34 FEKETE Balázs: *A modern jogösszehasonlítás paradigmái. Kísérlet a jogösszehasonlítás történetének új értelmezésére*, Gondolat, Budapest, 2011, 165.

35 Erről lásd: WENZEL Gusztáv: *Zlinszky Imre: A magyar örökösödési jog és az európai jogfejlődés*, Jogtudományi Közlöny, 1877, 177. (itt egy recenzió van Zlinszky Imre magánjogi publikációjáról)

36 FEKETE Balázs: *i. m.*, 165.

37 Uo., 164.

Az összehasonlító jogtudomány és a magyar magánjog című írásában³⁸ Wenzel Gusztáv a nemzeti jogi hagyományok ápolása és a külföldi kitekintés szükségessége között egyensúlyozik. Wenzel már némileg másképpen szemlélte az összehasonlító jogtudomány megszületéséhez vezető útnak az állomásait, mint 1850-ben. Módszertanilag és tudománytörténetileg négy stációt tartott fontosnak – a humanizmust annak államtudományi vizsgálataival együtt, a reformációt, a németalföldi jogbölcseletet (a szerző a jogbölcselet kifejezést használta) és a jogtörténelmi módszer kidolgozását Friedrich Karl de Savigny által. Ez vezetett el a történeti iskola kialakításához a jogtudományon belül.

Munkájában Wenzel komoly kritikának veti alá a korábbi magyar előzményeket, különösen a 18. század végének és a 19. század első harmadának fejleményeit. Az összehasonlító módszerrel pedig a szerző saját bevallása szerint szeretne volna felpezsdíteni a magyar jogtudományi életet és segíteni a jogalkotási gyakorlatot is. A korábbi korok módszerei közül főleg a „racionális-dogmatikus” metódust kritizálta.³⁹

Ennek az alapvetően közjogi vonatkozású írásnak a szempontjából nem annyira a most tárgyalt munka magánjogi aspektusai az érdekesek, hanem inkább a módszertani és tudományelméleti okfejtései. Az összehasonlítást Wenzel nemcsak a jogtudományban tartotta fontosnak, hanem természetesen más tudományterületeken is. Ebben a tekintetben a jogtudománynak volt is még tanulnivalója. Szerinte ez a módszer az ismeretek bővülésén túl arra is jó, hogy a kutatók objektívek és a tárgyukhoz képest konkrétak maradjanak.⁴⁰ Az összehasonlításnak mint tudományos módszernek ugyanakkor lényege a hasonlóság és a különbözőség felismerése, mégpedig a *tertium comparationis* vizsgálata révén.⁴¹ Wenzel ezt a következőképpen foglalta össze: „Összehasonlítani, általában véve, annyit tesz, mint két vagy több tárgyat gondolatunkban egymás mellé állítani oly célból, hogy azokban az azonosság (paritas) és egymástóli eltérés (vagyis különféleség, imparitas) momentumait rendszeresen felismerjük. S ez alkalommal nemcsak az összehasonlított tárgyakat kell szemügyre vennünk, hanem bizonyos összehasonlítási pontot is (az u. n. tertium comparationis), amelynek nemcsak mennyiség, hanem minőség szerinti jelentősége is van. Továbbá megjegyzendő, hogy az azonosságon kívül a hasonlatosság jelenségei is bírnak érdekekkel...”⁴²

Wenzel összehasonlító módszerének vizsgálata során tehát érdemes kitérni arra is, hogy milyen körben végezte el az összehasonlítást, illetve mit mivel hasonlított össze. Nem mellékes kérdés az, hogy mit tett a nyelvileg valóban nagyon sokoldalú szerző akkor, amikor olyan joganyaggal, forrással vagy publikációval találkozott, amelynek nyelvét nem ismerte.

Wenzel például többször használta a korban teljesen megszokott „civilisált Európa” vagy a civilizált államok és nemzetek kifejezést,⁴³ amely akkor tulajdonképpen az európai civilizá-

38 Ezen írás 1876-ban jelent meg, de a szerzője már 1875. november 2-án olvasta fel a Magyar Tudományos Akadémián. Lásd: WENZEL Gusztáv: *Az összehasonlító jogtudomány és a magyar magánjog*, MTA Könyvkiadó-hivatala, Budapest, 1876, 1–39.

39 *Uo.*, 21–22.

40 *Uo.*, 23–24.

41 FEKETE Balázs: *i. m.*, 164.

42 WENZEL Gusztáv: *Az összehasonlító jogtudomány és a magyar magánjog... i. m.*, 23.

43 *Uo.*, 26. és 31.

cióból kinőtt európai és amerikai kultúrkört foglalta magában. A kultúrának amúgy is nagy jelentőséget tulajdonított a neves magyar jogász: „A speciális jogok ezen alakulásának mozzanatai a jogtörténetnek egyik legérdekesebb és legtanulságosabb jelensége. Amennyiben pedig ezen alakulás a cultura menetével, azaz emelkedésével, fordulataival és hanyatlásával függ össze leghozzával, s eredményeiben annak uralkodó iránylati által van feltételezve; magában világos, hogy a cultura oly szolidaritást alapít meg a civilisált államok és nemzetek közt, melynél fogva a határozottabban kifejtett életirányok nemcsak önálló jogképzésekre szolgáltatnak módot, hanem ezek közt bizonyos összhangzást is közvetítenek.”⁴⁴

A fentiekből világos, hogy amikor Wenzel konkrét jogtudományi vagy jogalkotási példákra hivatkozik, azok majdnem mindig európai gyökerűek. Ez valószínűleg a jogtörténész mivoltával is összefügg. A magánjog területén akkoriban kézenfekvő példák mindig a következők voltak: a francia *Code Napoleon*, a porosz *Landrecht* és az osztrák polgári törvénykönyv (ÖBG). A konkrét részkérdéseknél ugyanakkor hivatkozik a lengyel polgári jogról szóló szakmunkára is, amelyet azonban nem lengyelül tanulmányozott, hanem németül. Az idézeteket is az érintett lengyel könyv német fordításából vette át.⁴⁵

Wenzel szerint a jog-összehasonlító módszert többféleképpen lehet alkalmazni a jogtudományban. Egyrészt összehasonlíthatók egymással az egyes nagy jogrendszereknek egyes konkrét intézményei, jogviszonyai, megoldásai, illetve szabályozásai. Másrészt pedig vizsgálhatók „...több államnak avagy nemzetnek törvényei és illetőleg jogrendszerei egészben véve, vagy hogy azoknak csak egyes körvonalazott részei hasonlíttatnak össze egymással.”⁴⁶ Érdekes, hogy az elsőként említett összehasonlításnak a szerző főleg gyakorlati hasznát látta, a második megközelítést tudományosan érdekesebbnek tartotta.⁴⁷ Ugyanakkor a sajátos magyar jogfejlődésre tekintettel Wenzel úgy látta, hogy a speciális jogterületeken (ilyen például a vasúti vagy tengeri jog, illetve a magánjog egyes speciális területei) sokkal könnyebben és gyömolcsözőbb módon hajtható végre az összehasonlítás, mint az egész, általánosnak is mondható, történelmileg erősen meghatározott magánjog tekintetében.⁴⁸ A magánjog átfogó vizsgálatához pedig komolyabb jogtörténeti és közgazdasági ismeretek szükségesek, gondolta akkoriban az interdiszciplinaritás iránt mindig nyitott Wenzel professzor.⁴⁹

Az egész jogrendszerek összehasonlítása során a 19. századi magyar jogtudós szerint figyelembe kell venni az egyes rendszerek fő elveit és köreit. „S ebben az egyes jogrendszereknek két momentuma volna egymástól elválasztandó; a tulajdonképpeni jogi, mely az örök igazság, a kor uralkodó eszméi, a törvényhozás szelleme, a nép jogi öntudata és meggyőződése, és a jogrend alkotó tényezőinek szükségképpeni postulatuma; – s a nem jogi, amely a külső okok és körülmények által (p. o. a közérkölciség tekintetei, az oportunitást tárgyozó közvélemény, az anyagi érdekek feltételei stb. által) amazzal csak külsőleg függ össze.”⁵⁰

44 Uo., 26.

45 Uo., 35. 2. lábjegyzet.

46 Uo., 24–25.

47 Uo., 24–25.

48 Uo., 27.

49 Uo., 30.

50 Uo., 25.

Wenzel nagyon magasra értékelte a jog-összehasonlítás praktikus hasznát: „...gyakorlatilag hasznavehetőbb anyagot nyújt, mint bármely, a subjectivismus tekintetei szerint idomított abstract szempontnak alkalmaztatása.”⁵¹ Emiatt nagyon intenzíven propagálta is az általa művelt új tudományt, hiszen „...az említett speciális törvények és jogok összehasonlító kombinációja által új szempontokat állapítanak meg, vagy a meglévőket jobban és határozottabban kifejteti és hasznosítani igyekszenek.”⁵² Minden nemzeti elkötelezettsége ellenére mindezt a magyar jogra, illetve a magyar jogfejlődésre is érvényesnek érezte, hiszen „...hazai jogunk nemcsak nemzeti jogéletünk és jogi öntudatunknak a nyilatkozata; hanem azon solidaritásnak folytán, mely országunk alapítása óta minden időben kulturai tekintetben köztünk és a többi civilisált európai nemzetek és államok közt fennállt, azon tényezőkkal is összhangzólag alakult, melyek évszázadról évszázadra a többi európai jogok kifejtésére és megállapítására döntő befolyással voltak.”⁵³ Wenzel tehát abból indul ki, hogy minden nemzeti sajátosság és különlegesség mellett Magyarország jogával együtt a civilizált Európa részét képezi, tehát nem tudja figyelmen kívül hagyni az európai jogfejlődés tendenciáit.

Wenzel Gusztáv maradandó örökséget hagyott maga után. Itt nemcsak az itt ismertetett tudományos írásaira és előadásaira kell gondolni, hanem tulajdonképpen az egész életművére. Annak mélysége és interdiszciplináris szélessége valóban imponáló. De jelen írás szempontjából van még egy ennél is fontosabb mozzanat. Wenzel Gusztáv egész tudományos és oktatói munkásságát nemcsak a saját nemzete értékei iránti tisztelet, hanem a kívülről érkező impulzusok iránti nagyfokú nyitottság is jellemezte. Ez nagyon fontos a társadalomtudományok területén, különösen ki kell emelni ezen hozzáállás szükségességét és hasznosságát az éppen hogy kibontakozó magyarországi jogtudományi komparatiztika területén. Hiszen enélkül a két erény nélkül a jogi összehasonlítás csak nehezen művelhető, rosszabb esetben egyenesen torz eredményekhez vezethet.

---

51 Uo., 28.

52 Uo., 29.

53 Uo., 32.